
Miklóssy Endre

A FALU, ÉS AZ EU VÁLTOZÓ GAZDASÁGFILOZÓFIÁJA

Nem lépünk kétszer ugyanabba az Unióba – mondták már a régi görögök. A most esedékes belépők számára olyan kockázatok merülnek fel, amelyek régebben nem voltak. Ezeknek az oka az, hogy úgy tűnik, az Európai Unió gazdaságfelfogása és céljai változóban vannak. A változások kockázatai a gazdaság és a társadalom periferiáján élők számára különösen nagyok látszanak, ezekkel elsősorban a falu és az ott élők számára okozhatnak nehézségeket. Ezekre kívánom felhívni a figyelmet.

Az európai együttműködés gazdasági célok mentén indult el, és mindmáig ez a legfontosabb területe. Az 1957-es Római Szerződéssel létrehozott Közös Piac fő célja volt a nemzetállamok mentén létező piaci szegmentáció megszüntetésével az eladási lehetőségek növelése és ezzel a piac dinamizálása. Ennek az érdekében deklarálták a határok lebontásával járó „4 szabadság” elvét (áru, tőke, szolgáltatás és munkaerő akadálytalan mozgása).

A határok megszüntetése azzal jár, hogy növelhető a gazdaságos termeléshez szükséges szérianagyság, a mobil erőforrások elmozdulhatnak a komparatív gazdasági előnyöket ígérő térségekbe, a járulékos eladási költségek jelentősen csökkenhetnek. Egészében véve a Walras-törvény szerint az eladási ár csökkenése növeli az eladási lehetőséget, vagyis élénkíti a piacot. (Pusztán a vámhatárok megszűnése néhány év leforgása alatt 25 %-os gazdasági növekedést okozott.)

Probléma lehet viszont, hogy a kereslet-kínálat egyensúlyi görbéjén ez a változás egyúttal csökkentheti a fizetőképes keresletet is. Hiszen az additív költségek végső soron ilyenként jelennek meg az államháztartásban. Ezt a problémát az egységesülő támogatási rendszer oldotta meg.

Kezdetől, 1958-tól működik a szociális és az agrár-támogatási rendszer. A térségi egyenlőtlenségek kezelése ezidőtájt még a tagországok saját gazdaságpolitikáján belül működik, de az egészében alulfejlett országok – mindenekelőtt Írország és Görögország – belépése ezt a megoldást elégtelenné teszi. Így születik meg 1975-ben a regionális fejlesztési támogatások rendszere.

Ezeknek a támogatásoknak a voltaképpeni fő célja nem a társadalmi jólét érdekében végrehajtott jövedelem-átcsoportosítás, hanem a gazdasági erőforrások bővítése, hiszen ez vezethet csupán a piaci vásárlóerő bővüléséhez is:

– a munkavállalóké, ezt szolgálják az oktatási, egészségügyi, munkaerő-piaci átképzési támogatások.

– az agrártermelőké. A modern gazdaság piaci szempontból fölöttébb ellentmondásosan kezeli az agráriumot. Leértékeli az előállítási költségek alá a nyers termékek árát, de hogy a termelő mégis piacon maradhasson, pótlólagos támogatást ad neki. (Valójában ugyan inkább a háttéripárnak, erre mutat például, hogy a termelés-támogatás kritériuma a műtrágya-felhasználás. . .)

– a termelés helyéé, ez tartalmát tekintve komplex. Így jönnek létre a regionális fejlesztési támogatások. A fő céljuk a

működő tőke idevonzása, ezen keresztül a helyi erőforrások piaci értékének a növelése, vagyis a vásárlóerőé. Ez egyúttal stabilizálni is képes a helyi gazdaságot, elősegíti a munkaerő helybenmaradását. A fő eszköze az infrastruktúra-fejlesztés, és a képzettség növelése.

– az agrártámogatási rendszerrel kapcsolatos piaci problémák az ezredforduló táján felvetették egy másfajta támogatási stratégia szükségességét, amelyen belül fokozatosan a helyi erőforrások komplex fejlesztése válik céllá. Ezt a módszert tekintve a területfejlesztéshez tartozó támogatási rendszert nevezzük vidékfejlesztésnek. Gazdasági értelemben elsősorban a helyi piac megerősítéséről, s ezzel együtt a helyi erőforrások közötti tranzakció javításáról van szó.

Ezeknek a támogatási rendszereknek a működtetése a tervezési és a döntéshozatali rendszer korszerűsítését igényelte, így alakult ki a társadalmi részvételre támaszkodó demokratikus döntéshozatal és a fejlesztési programozás rendszere. Az Európai Unió ezekkel kapcsolatban számos elvi iránymutatást jelentő határozatot is hozott, a szociális vagy az önkormányzati chartától a tervezés torremolinosi chartájáig.

Mindezek az irányelvek és módszerek kedvező körülményeket jelentettek a helyi gazdasági erők kibontakozásához, és a közben csatlakozott, az európai centrumhoz képest elmaradott országok gyors ütemű felzárkózását eredményezték. A helyi gazdasági teljesítmény javulása természetesen a fizetőképes kereslet emelkedését is eredményezte. Elmaradtak azok a kedvezőtlenként várt következmények, hogy az alulfejlett országokból bevándorlási roham indul a fejlesztési centrumokba.

Az eddigi gazdaságfilozófia tehát a vásárlóerő növelését célozta meg a piacbővítés érdekében. Most azonban változás érlelődik, ami igen radikálisnak látszik. A tíz új állam tagfelvételénél csupán kirobbant az, amire már évek óta számítani lehetett. A kommunista világrendszer bukásával ugyanis a kontinens nyugati felében a multinacionális óriáscégek törtek előre, és az Unió eddigi politikai gerincét és távlati orientációs pontját adó közép- és kelet-európai országok erősen meggyengültek, és a kisebb tőkeerejű vállalkozások súlya és befolyása is. (Németország újraegyesítésének a gazdasági következményei mutatják ezt a legvilágosabban.) Erőteljesen megnőtt a központi eurobürokrácia létszáma és hatalma, és jól látható az érdekkapcsolat is a két folyamat között. Pusztán az ügymenetre szorítkozva, jóval egyszerűbb odaadni valakinek 100 egységnyi támogatást, mint száz valakinek 1-1 egységnyit. Még ha a komplex piaci hatékonyság (vásárlóerő-növelés) az utóbbi esetben lényegesen nagyobb is lehet. Ezért azután az európai területfejlesztés szakmai büszkesége, a területfejlesztési program, érzékelhetően kiszoruloban van a támogatási rendszer alapjaiból. (A strukturális alapok rendjéről szóló 2081/93-as, és 1260/99-es Európa Tanács-rendeletek szövegének összehasonlítása jól mutatja e változtatás tendenciáját.)

A koncepcionális cél immár nem elsősorban a vásárlóerő növelése. Ezért nagy valószínűséggel csalódás lesz az új országok keresői számára, hogy a jövedelmük még hosszabb távon se fog felzárkózni az európai átlagokhoz, aminek most többnyire a heted-nyolcadrészét teszi ki. Ez a különbség természetesen nem vonatkozik majd a tőkehozadéokra, mivel a szabadpiacon a tőkének jóval nagyobbak az érdekérvényesítő képességei. (Az erőforrások eltérő mobilitása eredményezi a tulajdonosaik közötti erőkülönbséget.)

Ez az aránytalanság azonban másfelé vezeti az Uniót, mint eddig. Eddig ugyanis kiegyenlítő szerepet játszott az erőforrások ára közötti komparatív különbség, persze csak akképpen, hogy a támogatások az akadályok csökkentésére irányultak. Most viszont más elvi célkitűzések körvonalazódnak, amelyeknek a stratégiai célja az erőforrások megszerzése.

A csatlakozási feltételek jól mutatják a koncepcionális változást. Eddig ugyanis az újonnan felvett államok, a viszonylagos gazdasági elmaradottságukra való tekintettel, pozitív diszkriminációban részesültek abból a célból, hogy az elmaradottságuk minél hamarabb megszűnjön, és ez a módszer hatékonynak is bizonyult. Most viszont a tíz új ország hátrányos megkülönböztetéssel fog belépni.

A nizzai megállapodás végrehajtotta azt a közgazdaságtani abszurdumot, hogy a földet mint erőforrást, a tőkejavak közé sorolta. És mivel a tőke mozgás szabadsága a legfőbb követelmények közé tartozik – méltán – ez a határozat elhárítja az akadályt az elől, hogy a nagy tőkeerő gazdálkodók tulajdonában lévő erőforrást felvásárolhassa. A probléma a kis tőkeerőű és kialakulatlan jogrenddel bíró országokban válhat súlyossá. A régi tagországok institutionális rendje ugyanis ezt a tranzakciót meg tudja akadályozni.

A koppenhágai csúcs, a belépés feltételeinek a rögzítése, ezt a hosszabb távon érvényre jutó célkitűzést megtoldotta a napi gazdaságban teremtett diszpreferenciával. Mindenekelőtt az agrártámogatások negyedannyiak csupán, mint a jelenlegi tagországokban – a piacgazdaság elvével tökéletes ellentétben. Ezzel szemben azon a területen, ahol valóban komoly induló hátrányban vagyunk, a gazdaság tőkeelátottsága terén – a piaci egyenlőségre hivatkozással a feltökésített nyugati gazdaságok versenyfeltételeit követelik meg. Aligha várható más eredmény, mint az új országok gazdálkodóinak az elvérzése, az erőforrások elvesztése vagy mások kezébe kerülése.

A vásárlóképességet persze csökkenti, ha másnak a rendelkezési körébe kerülnek az erőforrások, de az új körülmények érdektelenné tesznek a helyi vásárlóerő növelésében.

Miért van ez? Két okból. Az egyik a kontinens gyors előregegyedése, ez a nyugdíjbiztosítási tőkebefektetéseken keresztül folyamatosan nagy vásárlóerőt biztosít, az új országok potenciális vásárlóereje ehhez képest elhanyagolható. A másik ok pedig a kizárólag az azonnali profitmaximálásra törekvő általános gazdasági szemlélet, amely a netán várható gondokat externáliáknak, a jövő gondjainak tekinti.

A bontakozni látszó új stratégia alapvonásai a következők:

– A helyi erőforrások megszerzése. A helyben képződött, kis volumenű tőkét vagy integrálni kell függő helyzetbe hozván a multinacionálisoktól, vagy pedig mint korszerűtlen, felszámolni. A földet hatalmas, gépesített latifundiumokká változtatni, amelyek igen kis élők munkaráfordítással nagy profitot tudnak termelni. A változásnak az a fő oka, hogy a fél évszázados inten-

zív művelés és kemizálás tönkretette a nyugat-európai földeket, és a mezőgazdasági dömpingáru sokkal olcsóbban lehet a kevésbé kizsárolt keleti földeken előállítani. Ennek az érdekében természetesen gátat kell vetni a nagyobb élők munkaráfordítást igényelő kisgazdaságok, kertkultúrák fejlődése elé.

– Az alacsony helyi fizetőképesség stabilizálása. A nyugati országok már évtizedek óta csak intenzív bevándorlással tudták biztosítani az alacsonyabban kvalifikált munkások élők munkáigényét, ezért vagy 20 millió munkavállaló érkezett ide, és egyre jobban érzékelhető probléma, hogy nem az európai kultúrkörből: törökök Németországban, arabok Franciaországban, indonézok Hollandiában, négerok Nagybritanniában. Ezek nem integrálódtak testként ékelődnek ma a nyugati társadalmakba. A probléma további növekedésének a meggátlására szigorú bevándorlási és határvédelmi intézkedéseket hoztak (schengeni egyezmény), csak hogy továbbra is meg kell oldani ennek a munkaerőnek a pótlását. E célt szolgálják majd az alacsony jövedelmű országok Nyugaton munkát vállaló segédmunkásrétegei. Persze ennek a feltétele az is, hogy odahaza ne találjanak megfelelő megélhetést.

– A helyi piacok kivásárlása. Ennek akkor van értelme, ha sikerül mellé monopolközelit gazdasági helyzetet teremteni, vagyis diktálni mind a fogyasztási termékek, mind pedig a felvásárolt nyersanyagok áraiban. Jelenleg a tagországokban ez problematikus, mivel túlságosan nyilvánvalóan ütközik az Unió legfontosabb elveivel, tehát a jövőben megoldandó feladatok közé kell sorolni. (A még nem csatlakozott országokban, mint Magyarország, természetesen tapasztalhattuk az érvényesítésére irányuló törekvést.)

– A nyugdíj- és egészségbiztosító rendszerek deszocializálása. Az újonnan csatlakozó keleti országoknak ezek a rendszerei a kommunista gazdasággal egyidejűleg tönkrementek, ezért a működtetésük kizárólag folyamatos állami költségvetési juttatással lehetséges. Az államkasszákat viszont ez igen megterheli, ráadásul olyan helyzetben, midőn az állami bevételek radikális csökkenésével kell számolni. A lehetséges megoldás tehát a magasabb fizetőképességűek bekapcsolása a kialakult nyugati biztosítórendszerekbe, akiknek pedig ez nem lehetséges (régii nyugdíjasok, kis jövedelműek), azoknak a lehető legalacsonyabb értékre szorítani le a vásárlóerejét. (Láthatólag ez is ellentétes az eddigi piacközpontú gyakorlattal.)

– Az elit- és tömegképző oktatás határozott elválasztása. A fejlett országok munkaerőigénye ugyanis kettős. Nagy tömegű képzetlen munkásra van szükség a kvalifikálatlan élők munká elvégzéséhez a más kontinensről érkezettek helyén. Másrészt komparatív előny az állami támogatással kiképezett magas kvalifikációjú szakember, akit a fejlett gazdaság ilyen módon készen kap. (Az orvosképzésben lehet például számítani effélére.)

Egészeben véve jól látható, hogy a társadalom középrétegeinek az intenzív felmorzsolódása következik mindebből. Jogosult észrevétel, hogy itt voltaképpen az új országok gyarmatosítása történik. A magyar falu számára egy eképpen megvalósuló forogatókönyv semmi jót nem ígér, sőt ellentétes a helyzete javítására irányuló minden koncepcióval. Ebben a jövőképekben gépesített nagybirtok szerepel, néhány dolgozó és jóval több, fegyverhasználatra jogosult őrző-védő alkalmazottal. Számos más országba járó vendégmunkás, akinek a hazaadott fizetéséből él a család, már ha egyáltalán van, mert hiszen aligha van szüksége rá az új gazdasági rendnek. Jelentősebb szociális

támogatásra a csekély bevételű és különféle szabályokkal meg is kötött államháztartásnak aligha van módja. A jövedelemnélküliek azonban, a harmadik világban tapasztalt módon, a városokba özönlenek, az ottani gazdaság externáliái ugyanis valamilyen lehetőséget mégiscsak jelentenek a nincsteléneknek. Az infrastruktúra-ellátás fokozatosan leépül, ezúttal nem intézmény központosítás, hanem az alacsony fizetőképesség miatt. A falun élők nagy része pedig kiszorul a korszerű oktatásból.

Csakhogy az Unió végülis demokratikus szervezet, a történelemköibe az érintettek maguk is beleszólhatnak. Ilyen volumenű ügyekben a miniszterek tanácsa, az Európa Tanács, meg a strassburgi parlament jóváhagyása például nélkülözhetetlen. Mindaz, amiről most beszéltünk, részben még csupán a direktívák szintjén létezik, és nem állt össze egységes, érvényesíthető gazdaságpolitikává. A készülődő Európai Unió Alkotmány például az első pofont már meg is kapta. A környezetvédelmi miniszterek tanácsa a tervezetet elvetette, mert nem látja benne biztosítottak a jövő megőrzésének képviselőjét. Lehetőség van a helyi demokráciában is, amelynek a működése az európai társadalomfejlődés legfontosabb, és az Unióban is deklarált

alapelveihez, a szubszidiaritáshoz kötődik. De azt hiszem, a legtöbb lehetőség a hamarosan elérkező közös bajokban van, amelyeket csak közös erőfeszítéssel lehet majd megoldani. Ennek a felismerése segíthet abban, hogy a kontinentális együttműködés visszataláljon az Alapító Atyák: de Gasperi, Schumann, Adenauer szándékaihoz.

IRODALOM

- Halmi Péter (szerk.): Az Európai Unió közös agrárpolitikája (Agroinform, 2003)
T. Hitiris: Az Európai Unió gazdaságtana (Műszaki Könyvkiadó, 1992)
Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról (Magyar Országgyűlés, 1999)
Horváth Gyula: Regionális támogatások az Európai Unióban (Osiris, 2002)
Ladó Mária-Tóth Ferenc : A konzultáció és intézményei az EU-ban (kézirat)
Nagy Bálint: Költségvetési lyuk, vagy az EU-hoz illeszkedő vidékfejlesztés ? (Budapest, 2003)

A MAGYAR TERMÉSZETVÉDŐK SZÖVETSÉGE a Friends of the Earth nemzetközi szervezettel és a Fauna Egyesülettel együttműködve második alkalommal szervezte meg október 14-19. között az Élelem és mezőgazdaság akcióhetet. Az országos rendezvénysorozat keretében a szervezők fel kívánták hívni a lakosság figyelmét a környezetbarát mezőgazdaság, a helyi termékek és a biogazdálkodás előnyeire.

Az Európai Unió élelmiszertermelése és mezőgazdasága megérett a változásra: a jelenlegi mezőgazdasági és élelmiszerpolitikák nem biztosítják az egészséges táplálékkal való ellátást. A talaj, a levegő, a vizek elszennyeződtek az intenzív mezőgazdasági termelés következtében. Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának (CAP) eredeti célja a gazdák és a minőségi élelmiszertermelés támogatása volt, jelenleg mégsem ez történik. Az EU által a Közös Agrárpolitikára elköltött évi 40 md euro jelentős része a mezőgazdaság iparosítását és a környezetszennyezést segíti elő. A pénz nagy részéből a nagyobb gazdálkodók és mezőgazdasági cégek részesülnek: a CAP támogatások 70 %-át a gazdák 20 %-a kapja. A CAP-ból támogatott export sérti a fejlődő országok érdekeit, mivel a helyi termelőket kiszorítja a piacról.

Kevesen tudják, hogy a hazai boltokban található élelmiszerek választéka jelentős mértékben már ma is EU Közös Agrárpolitikájának eredménye, a közelgő EU-csatlakozás után ez még inkább így lesz. Mi több, gazdáinknak is eszerint kell majd termelniük.

Az EU Közös Agrárpolitikájának két pillére van:

CAP I. pillér – termékalapú támogatás: minél többet termel a mezőgazdasági vállalkozó, annál nagyobb támogatást kap.

CAP II. pillér – vidékfejlesztési, ökoszociális támogatás: a termelésen túl a mezőgazdaság egyéb teljesítményét is (természet-, környezet-, tájvédelem, foglalkoztatás) támogatja.

Magyarország a Koppenhágai Megállapodás során az első pillért részesítette előnyben, a második pillér a teljes EU támogatás 36 %-át teszi ki, az összes csatlakozó ország közül (az átlag 52 %) az utolsó helyen. Ezen túl Magyarország lehetőséget kapott a második pillér szerint igényelt támogatások egy részének esetleges átcsoportosítására – ennek az átcsoportosításnak nem szabad megtörténnie!

1999-ben megszületett a magyar agrár-környezetvédelmi program, de először 2002-ben volt csak elkülönített forrás ezekre a programokra, ennek nagysága 2,5 md Ft-ról idén 4,5 md Ft-ra nőtt. Az igény ennek körülbelül a kétszerese volt, pedig a program még nem eléggé ismert a gazdák körében. Fontos, hogy a kormányzat jelentős tájékoztató és szemléletformáló programokat indítson az agrár-környezetvédelem terén, és sürgősen készítse fel az EU támogatások fogadására az intézményrendszert.

Miként kell megváltoztatni a mezőgazdasági és élelmiszerpolitikát?!

– A támogatások kifizetését környezeti követelmények teljesítéséhez kell kötni. A jelenlegi terület- és kvótaalapú kifizetéseket olyan jutalékkal kell felváltani, melyet minden fenntartható módon kezelt mezőgazdasági terület után kifizetnek.

– A Közös Agrárpolitikának nem lehet célja a világgpiaci verseny támogatása; a helyi és regionális kereskedelmet kell előnyben részesítenie. Az exporttámogatásokat meg kell szüntetni.

– A Közös Agrárpolitika költségvetésének nagyobb részét a vidéki környezet és megélhetés védelmére kell költeni. Ez azt jelenti, hogy támogatni kell a biogazdálkodást, a természetes gazdálkodást, a biodiverzitás védelmét, továbbá újra kell éleszteni a helyi feldolgozó létesítményeket és a helyi terjesztés eszközeit.

– A környezeti elveknek megfelelő tájgazdálkodás általában sokkal szélesebb rétegeknek nyújt megélhetést, mint az intenzív nagygazdaságok.

A fogyasztók vásároljanak helyi gazdáktól, vegyenek bioterméket, válasszanak az évszaknak megfelelő élelmiszert. A helyi termelés és a helyi gazdák piacának támogatása erősíti a kapcsolatot a fogyasztók, a termény és a gazdák között. A termelői piac lehetővé teszi a fogyasztók számára a közeli kapcsolatot a termelőkkel, ezáltal megtanulják értékelni a gazdálkodás és az elfogyasztott élelem közötti kapcsolatot. Az élelmiszerlánc lokalizálása által visszakérül a hatalom a gazdák és a fogyasztók kezébe.

További információk: Sándor Szilvia, MTVSZ, tel.: 216-7297, e-mail: szilvi@mtvsz.hu Pencz Levente, FAUNA Egyesület, tel.: 318 1535, e-mail: levente@zpk.hu Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program honlapja: www.nakp.hu